

Följande intervju med *Daniel Ankarloo* är hämtad från *Gnistan*, organ för Internationella Socialister (<http://socialister.se>)

Kollapsens konsekvenser

***Daniel Ankarloo*, fil dr i ekonomisk historia, lektor i socialt arbete vid Malmö Högskola intervjuas av Patrik Vulkan om bakgrunden till den senaste finanskrisen.**

Vad är bakgrunden till den nuvarande krisen?

Det finns många samverkande faktorer, men förenklat är det en kreditkris. Det har skapats en kreditbubbla eller lånebubbla där man enkelt uttryckt har spekulerat i framtida värdeökningar, framför allt på fastigheter. Man har lånat pengar till en framtida värdeökning, vilket innebär att värdet på lånen i slutändan har varit mycket högre än värdet på den produktion som underligger lånen i den reala ekonomin. Island är ett typexempel där bankernas värde har varit flera gånger större än landets BNP.

Krisen är egentligen bara en anpassning av de reala värdena på resurser såsom fastigheter. Värdet på fastigheterna faller väldigt kraftigt med följd att de som lånat ut pengarna inte får tillbaka dem, det vill säga bankerna. På grund av kreditförlusterna så lånar bankerna inte ut just nu, vare sig till privatkunder eller till andra banker, med följd att hela creditsystemet stannat av, framförallt i USA.

Det finns även andra faktorer som i synnerhet nyliberaler inte är sena att försöka framhålla, dels att räntan i USA var så låg att man fick en kreditbubbla, det var så billigt att låna att folk därmed gjorde det i stor omfattning. Dels att vissa lagar och förordningar tvingade bankerna att låna ut till låginkomsttagare som inte hade någon möjlighet att betala tillbaka. Det ligger lite i dessa påpekanden men det man inte tar hänsyn till är att det inte stämmer att kapitalister och banksystem varit ointresserade av att låna ut pengar. Tvärtom, de har tjänat pengar på det i alla fall.

Enligt enkel nationalekonomisk teori kan man säga att om räntan är väldigt låg är efterfrågan på att låna väldigt hög men utbudet borde vara väldigt lågt – alltså bankerna borde vara ointresserade av att låna ut när räntan är låg, men de har i stället varit mycket aggressiva i att låna ut pengar. Skälet till detta är att i en bubbla är det rationellt att spekulera i att fastighetspriserna går upp, för det är så bankerna tjänar på att låna ut.

Vi har alltså haft en kredit- och finanskris men den sprider sig nu till hela det ekonomiska systemet eftersom det kapitalistiska systemet är beroende av kredit. Att önska bort creditsystemet som vissa gör, med räntefria ekonomier exempelvis, är att missa hur hela det kapitalistiska systemet fungerar. Ett kapitalistiskt system utan creditsystem funkar inte.

Är det som sker nu även en systemkris för kapitalismen?

Det beror på vad man menar. I marxistisk mening är krisen en del av systemet, men det som sker nu, då man temporärt försöker lösa motsättningarna i krisen är också en del av hur systemet återhämtar sig. Bristen på kredit tar sig nu uttryck i problem för det ekonomiska systemet som helhet och det kapitalistiska systemet lämpar över krisen på arbetarklassen med arbetslöshet och sänkta löner som följd.

Men krisen är också ett reningsbad för det kapitalistiska systemet, det vill säga de tidigare spekulerade värdena rensas ut, vilket förbereder en ny ackumulationscykel.

Det är en kapitalistisk kris men jag tror inte att det är en kris för kapitalismen som hotar systemet i sig. Krisen är en anpassning mellan de spekulativa värdena och de reella värdena.

Kom krisen överraskande?

Nej, det tror jag inte att den gjorde för någon egentligen. De enda som blir överraskade varenda gång är ekonomerna för i deras modeller och ekvationer finns inte sådana här kriser om inte någon, exempelvis staten, snedvrider marknaden. Det finns fortfarande en del ekonomer på högerkanten som försöker säga att krisen inte visar att marknaden inte fungerar utan att det är statens eller regleringars fel, men det är knappt någon som lyssnar på dem längre. Om man tittar bakåt i tiden har det funnits finansanalytiker och ekonomer som påpekat det ohållbara i att det amerikanska systemet lånat ut så mycket till människor som rimligen inte har någon möjlighet att betala tillbaka skulderna.

Man ska heller inte glömma att USA som nation har både en gigantisk utlandsskuld och en statsskuld som börjar se allt mer ohållbara ut. Inget annat land i världen skulle kunna ha så stora skulder till resten av världen. Det kommer väl inte helt överraskande att en sådan bubbla skulle spricka även om det varit svårt att förutsäga den exakta tidpunkten.

Hur skall man se på den roll som media spelar? Fram tills helt nyligen var det en nästan enig kår av ekonomijournalister som beskrev det ekonomiska systemet som stabilt.

Detta är ett exempel på vad jag skulle kalla för en marknadsmyt. Det har alltid funnits en generell berättelse om finansmarknader, lån och aktiesparande som gått på linjen att de här systemen är sunda och att placera i aktier på lång sikt eller ta lån i fastigheter är säkert. Inom det teoretiska ramverk man arbetat har det alltid varit en rimlig utgångspunkt och när en sådan här bubbla börjar drivas igång är det väldigt viktigt att hoppa på spekulationsståget, annars gör man inga vinster. Det finns alltså en rationalitet, även om den på många sätt är pervers, och det glömmes många högerdebattörer av i efterhand. Sedan finns det alltid de som hoppade på för sent, de som lånade till väldigt höga värden som nu ser sina fastighetsvärden sjunka kraftigt. Det är dessa som är de stora förlorarna.

Men media, ekonomijournalisterna, de är inte avgörande men de har inte skött sitt jobb. De har alltid sagt att kredit- och lånesystemet är ”robust”, i alla fall på lång sikt. Det har inte varit de som blåst i varningstrumpeterna och sagt att det här kommer aldrig att hålla, utan tvärt om. Men jag är inte säker att det är journalisterna som har påverkat investeringsbesluten eller varit avgörande för att folk faktiskt har tagit på sig lånen. För fattiga människor i USA har det egentligen bara handlat om att ha någonstans att bo och för mer aktiva penningplacerare och spekulanter så har det här varit ett sätt att tjäna pengar. Och det har de också gjort. Det glömmes många nu.

Ser du några historiska paralleller till den kris som sker nu?

Ja, alltså det finns både skillnader och likheter. Det finns historiska paralleller i den meningen att det är en klassisk spekulationskris. Det vill säga att den tar sig uttryck i att bankerna gör väldigt stora kreditförluster vilket gör att det ekonomiska systemet i övrigt stannar upp. Vi har också stora valutasvängningar nu i världen, den svenska kronan försvagas och dollarn ökar väldigt kraftigt. Där har vi historiska paralleller till exempelvis krisen på 1990-talet.

Men det är vissa saker när det gäller krisen just nu som är intressanta, som är annorlunda, och som faktiskt gör mig lite orolig. Det är att USA tidigare, alltså under 30-talskrisen, var en nettoutlånare i världsekonomin. Men det är de inte idag. Mycket av utlandsskulden i världen ligger idag parkerad i USA. USA kommer nu att ta på sig väldigt stora skulder, och är det enda land som kan göra det, vilket inte beror på att USA är en ekonomisk stormakt, utan för att det är en militär stormakt. Det enda sättet för USA att kompensera den här stora parkeringen av utlandsskulden, det är helt enkelt att om vissa länder vill ha tillbaka de där pengarna så kan USA låta bli att betala tillbaka och säga att man har militärmakt som

uppbäckning. Så jag är lite orolig för en ytterligare militarisering av USA:s utrikespolitik och dess statsapparat. Och så finns det ett annat problem, och det är att finanssektorn idag är oändligt mycket större än vad den var under 30-talet.

Om man går över till Sverige är det intressant för här är parallellerna lite annorlunda. Det här är en världsnivå på den kris som Sverige gick igenom på 90-talet. Det finns likheter där, det svenska skatte- och lånesystemet och räntesystemet gjorde att det innan 90-tals krisen var fördelaktigt att låna, man lånade helt enkelt mer eller mindre gratis. Skillnaden idag är att det svenska banksystemet inte har lånat ut på samma sätt utan fortfarande går med stora vinster.

Dessutom har Sverige gigantiska överskott både i bytesbalansen och framförallt väldigt stora offentliga överskott. Det är intressant och bisarrt att vår egen finansminister går ut och säger att nu kan vi vara lugna därför att Sverige har så stora offentliga överskott att vi står väl rustade för krisen. Vilket är ett intressant fenomen eftersom nyliberaler ägnat de senaste 20 åren åt att tala om vilka underskott vi har och att det måste vi göra något åt.

Det finns alltså paralleller men det finns också skillnader. Om man tittar på den amerikanska situationen så är skillnaden att de startar från ett läge med en väldigt stor skuld, både utlandsskuld och statskuld, vilket de inte hade under 30-talet. Och Sverige har faktiskt lite annat läge därför att vi har en stor positiv bytesbalans och stora offentliga nettotillgångar – till skillnad från 90-talet.

Överskotten kommer att minska en del nu, i pensionssystemet möjligtvis, men det är fortfarande så stora marginaler, att det inte kommer bli stora budgetunderskott. Det som kommer slå i Sverige är stor arbetslöshet, det ser vi redan nu. Och den historiska parallellen är inte så konstig, det är precis som på 30-talet och på 90-talet.

Det knyter lite an till frågan; hur kommer det svenska kapitalet att påverkas? Och den svenska arbetarklassen?

Det som är det allvarliga är hur det kommer slå mot den svenska arbetarklassen. Om man ser krisen som ett sätt att temporärt och rätt snabbt återanpassa systemet till en ny ackumulationsvåg och ta kål på dött kapital, alltså överspekulerade värden, är det alltid arbetarklassen som får bära kostnaderna i termer av ökad arbetslöshet som kommer att leda till press ner på löner, precis som på 90-talet.

Så fastän vi inte ur arbetsmarknadssynvinkel är fullständigt ur 90-talets kris, kommer det en ny kris som är lika allvarlig, och kanske blir allvarligare än 90-talskrisen, i termer av arbetslöshet. Krisen kommer att slå hårt och skapa massarbetslöshet för den svenska arbetarklassen.

På frågan om hur det kommer att slå mot kapitalet i stort i Sverige har resultaten i svenska storföretag sjunkit, då de genom globaliseringen blivit mer och mer beroende av resultatet på spekulationsinvesteringar och mindre av resultatet i verksamheten. Och där ser vi kraftiga fluktuationer i storföretagen när de redovisar sina resultat. Aktievärden och spekulationsvärden har sjunkit, men rörelseresultaten har inte påverkats lika mycket. Men det där ser väldigt olika ut mellan olika företag. Det är mycket möjligt att vi kommer se en viss koncentration av kapital i Sverige efter den här krisen. Det är väl en allmän förutsägelse man kan göra på grundval av marxistisk teori. Efter krisen kommer storkapitalet ut starkare än småkapitalet. Jag har också hört och sett vissa antydningar från författare om att storkapital som Wallenbergsfären sitter lugnt och inväntar att köpa de billiga aktierna och de billiga företagen när värdena sjunker vilket innebär en ytterligare maktkoncentration.

Men det som det svenska kapitalet håller på med just nu är naturligtvis att försöka lämpa över så mycket som möjligt av kostnaderna för krisen på arbetarklassen och skattebetalarna. Och

det är detta som alla räddningspaketen går ut på. Rädda kapitalet och för över kostnaderna på arbetarklassen. Det är rätt klassiskt och där finns klara historiska paralleller.

Det man kan säga på en ideologisk nivå, som kanske kan vara viktigare för oss, är att kapitalismen och kapitalet går in i en ny fas. Jag kallar det en ny fas av nyliberalismen; jag hävdar inte att nyliberalismen som sådan är död. De nyliberala ideologiska argumenten för kapitalismen håller kapitalet själv på att lämna, därför att de nu blir irrelevanta. Idén om att den fria marknaden reglerar sig själv är irrelevant för det svenska kapitalet och för kapitalet i stort, när de vill att staten ska agera för att skydda dem. Så jag tror att vi kommer få en annorlunda motivering och retorik hos kapitalet än under 80- och 90-talet. Nyliberalismen går in i en fas, där den tar hjälp av staten mest för att rädda vad som räddas kan av tidigare privatiseringar. Det är inte många som tänker på det när man nu framförallt på vänsterkanten, och den liberala vänstern, hävdar att nu visar det sig att staten är nödvändig för kapitalet och det inser kapitalet själv. Ja, det är mycket möjligt, men det kapitalet säger, är att staten ska gå in och reglera banksystemet. De går inte in och säger att man ska återinföra offentlig sektor där det redan är privat. Det är rätt intressant att alla pratar om krisen och att staten blivit nödvändig men ingen diskuterar att man faktiskt skulle kunna återförstatliga skolan – eller återanställa i offentlig sektor till exempel.

Så kapitalet har en strategi för att reglera det som måste regleras för att inte de avregleringar och privatiseringar man genomfört i andra delar av ekonomin ska röras. Man söker helt enkelt garantera den nyliberalisering som redan skett.

Kan man även se någonting om vad kapitalet har för möjlighet och strategi på längre sikt, eller hur de faktiskt avser att utnyttja situationen?

Ja, både och. Det kapitalet gör nu är egentligen bara något väldigt kortsiktigt som har långsiktiga konsekvenser. De är intresserade av, och detta är tragiskt, det som hela det politiska systemet är intresserade av: att rädda systemet. Det finns mycket vänsterretorik som handlar om att nu ska man försöka rädda de rika på de fattigas bekostnad, eller rädda bankernas vinster. Jag tror det är djupare än så. Det man är ute efter är att rädda systemet, som sådant. Därför att den fria marknaden och marknadssystemet, kapitalismen, med jämna mellanrum behöver räddas från sig själv. Där ligger den stora historiska parallellen till 1930-talet och hela efterkrigspolitiken. Det finns vissa fördelar för arbetarklassen i den politiken, men man får inte glömma att hela syftet med efterkrigspolitiken var att rädda systemet från sig självt. Kapitalet och kapitalismen som system gick in i en stor era av expansion fram till 70-talet. Kapitalismen kommer efter den här krisen inte komma in i en stor era av expansion på samma sätt. Men jag tror inte det är det som bekymrar kapitalet, utan "hur kan vi rädda systemets funktionssätt som sådant?" Och det är därför de propagerar för att "staten måste gå in och rädda kreditsystemen".

Kapitalets övergripande och långsiktiga strategi är fortfarande att öka kapitalets makt i förhållande till arbetarklassen i den generella klasskampen, och där har man under lång tid nu varit väldigt framgångsrik. Så det man möjligtvis är orolig för är om krisen skulle bli översatt till en kritik av själva systemet, eller leda till en förändring av förhållandena i klasskampen. Det är därför man inte har någonting emot att blanda in staten, men en del debattörer är oroliga och vill absolut undvika att socialismen kommer på agendan igen, att arbetarklassen för fram radikala systemkrav. Men tyvärr behöver de inte vara speciellt oroliga för det just nu.

Det vore intressant att titta på vad det finns för möjligheter och strategier för just arbetarklassen och vänstern.

Ja, det är en fråga om potential. Vad skulle arbetarklassen kunna göra? Vad finns det för strategi? Problemet är att den svenska arbetarrörelsen efter de senaste 20-25 åren av klassarbete är extremt försvagad att den egentligen inte har något genomtänkt alternativ eller program att komma med gentemot krisen. Det som är lustigt är att den svenska vänstern och arbetarrörelsen, den officiella arbetarrörelsen LO och SAP, reagerar med samma infallsvinkel som kapitalet, det vill säga: hur ska vi rädda systemet från katastrof? Därför att även vänstern och socialdemokratin inser att om creditsystemet faller blir det långt mycket värre än om det inte faller. Man går helt enkelt in nödd och tvungen och säger att vi måste in med krispaketen. Det man möjligtvis gör, som skiljer vänstern från högern, är att man samtidigt moraliserar över systemet. De finns de som moraliserar över enskilda kapitalister, kallar dem giriga, medan de som är något mer på banan på vänsterkanten påpekar att "där ser ni, den fria marknaden fungerar inte".

Om nu läget inom arbetarklassen är så uruselt, så kan vi inte direkt översätta läget till att "okej kapitalet går åt skogen, nu tar vi över Volvo". I ljus av att socialismen inte är en omedelbar realitet just nu, måste vi inom arbetarrörelsen och på vänsterkanten hitta strategier i krisen, som gör att vi står starkare rustade inför och i den klasskamp som kommer att ske. Vi måste hitta en strategi som gör att socialismen kommer komma ut som en möjlighet efter den här krisen.

Krisen kommer lösa sig på ett kapitalistiskt sätt, det är det enda sättet den kommer att kunna lösas på just nu, om vi tittar på kort sikt, de närmsta två-tre åren. Börserna kommer i sinom tid att gå upp igen. Och om arbetarklassen får bära bördan av det här, vilket den troligtvis kommer att få göra, måste vi ha ett omedelbart program som ser till att minska bördan. Så vad kan rörelsen göra? Om vi tittar på sådant som är aktuellt i Göteborg, Volvo varslar och gör folk arbetslösa, då måste man gå med ett direkt program som säger "vad gör vi med dem som blir arbetslösa?" Vi kan titta på skillnaden på hur man reagerat i Göteborg och i Umeå. I Umeå förde man fram krav om att alla över 60 ska ha avgångsvederlag fram tills de är 65, som täcker deras pensionsavgång. Det är ett konkret krav, de kommer att bli arbetslösa, men då ser man till att bördan att bli arbetslös är låg. Det jag har föreslagit tentativt, är att alla som nu tvingas till arbetslöshet, ska gå direkt in i omskolningsprogram. Där ska vi ställa konkreta krav. Om nu den offentliga sektorn har så stora finansiella överskott, borde man kunna utnyttja dem kreativt, eller produktivt. Det vill säga offentligt sektor går in och anställer där Volvo sparkar.

Ställ den sortens konkreta krav och naturligtvis omedelbart minst 90 % A-kassa. Så som LO håller på med SAP "Vi ska ha 80 %" är bara trams. Vi ska ha 90 %, självriskan för arbetarklassen ska vara närmast noll i den här krisen. Bort med karensdagarna också. Det ska inte finnas någon karens i arbetslöshetskassan och inte i sjukförsäkringen. Detta är egentligen bara klassiska strategiska krav för att förbättra arbetarklassens styrkeposition – som omedelbart bör ställas.

Arbetarklassen har idag en möjlighet, inte orsakad av krisen, men krisen i sig kommer påtvinga en radikalisering inom arbetarrörelsen som säger att vi måste föra fram de här kraven. Det som gör mig orolig är att den svenska arbetarrörelsens ledarskikt, de som borde gå i bräsch för det här, alltså fackföreningsledningen och den politiska ledningen, inte tänker i de här termerna alls.

Radikaliseringen måste då komma underifrån, i form av en självorganisering hos arbetarklassen. Jag tror ändå på att arbetarrörelsen behöver politiska partier och någon slags politisk organisation, men i avsaknad av det kan det här bara komma ur LO-kollektivet självt.

Inom delar av LO:s fackföreningar, framför allt på klubbnivå i till exempel Transport, Skogs- och Trä, SEKO osv. finns vissa tecken på sådana tänkegångar.

En ytterligare faktor som en politiskt medveten arbetarrörelse borde driva mycket hårdare är kraven på välfärdssektorn. Av två anledningar, dels för att välfärdssektorn är bra för arbetarklassen både som producent och konsument; arbetslösheten skulle minska på ett kreativt sätt om den offentliga sektorn går in och återanställer, dels för att den offentliga sektorn är relativt skyddad från den här sortens spekulationsvågor som den privata sektorn nu drabbas av. Den offentliga sektorn är inte heller exportberoende.

Den politiska sektorn skulle kunna agera kreativt. Man skulle kunna sätta press som politisk vänster på att staten skall agera som ett skydd, att återinsätta skyddet i socialförsäkringssystemet för den del av arbetarklassen som kommer att drabbas. Men man kan också agera produktivt och genomföra genomtänkta program för att överföra förlorade arbeten från den privata sektorn till nya i den offentliga sektorn.

Nu är det få som ställer kraven på det här sättet, eller ingen som vågar, men arbetarrörelsen måste börja kräva det, och det med mer energi än tidigare. Man måste gå ner på mycket konkreta krav och räkna: hur många Volvoarbetare är det som blir arbetslösa? Hur många ska vi kräva avgångsvederlag för? Hur gör man en planerad övergång för dem som vill och har möjlighet att gå från att vara överflödiga eller tillhöra den industriella reservarmén inom den privata sektorn till att faktiskt bli en produktiv del inom den offentliga sektorn? Man måste börja tänka i bruksvärdetermer istället för i värdetermer, helt enkelt.

Förhoppningsvis, på lite längre sikt, blir den här krisen ett uppvaknande från klassarbetet. En insikt om klassarbetets begränsningar, eller helt enkelt klassarbetets död, för svensk arbetarklass. Vi är inte där än, eftersom det enda som vänstern och arbetarrörelsen håller på med, är att appellera till klassarbetet. Jag hoppas och tror att krisen kan leda till att delar av arbetarrörelsen faktiskt radikaliseras i den riktningen och att man vaknar upp och säger att det enda klassarbete som finns är på deras villkor, inte våra. Vi har inget att vinna på det.

Det är det som konkret står till buds just nu. En socialistisk strategi i Sverige måste gå via en ökad klassmobilisering. Den kan bara ske genom de vardagliga kamper vi för och de kamper vi kan vinna nu är kamper för vårdcentraler och annan social service och socialförsäkringssystem. Volvoägarna är inte särskilt oroliga för att vi ska ta över deras fabriker om vi inte ens kan rädda de vårdcentraler vi redan har.

Vi måste börja ha strategier för en offensiv välfärds politik och en offensiv arbetsmarknadspolitik, och det resultat vi kan hoppas på ur det, är inte att vi har löst den kapitalistiska krisen, utan att vi faktiskt kommer stärka ur den, den här gången.

Daniel Ankarloo är nu aktuell med sin bok **Marknadsmyter** (ETC förlag) och har nyligen publicerat artiklar i *Fronesis* och *ETC*